

BADIIY MATN BILAN ISHLASH ORQALI O'QUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI OSHIRISH

Eshnayeve Feruza Qarshiyevna

Samarqand davlat chet tillar instituti

akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

e-mail:eshnayevef@gmail.com

tel.raqami:+998906002487

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili va adabiyot darslarida badiiy matn bilan ishlash orqali o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Badiiy matnning til boyligini oshirish, og'zaki va yozma nutqni shakllantirishdagi o'rni ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, amaliy metodlar va mashqlar misolida dars samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy matn, nutq madaniyati, og'zaki nutq, yozma nutq, adabiyot darsi, metodika.

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. O'quvchi fikrini ravon, mantiqli va adabiy til me'yorlariga mos tarzda ifodalay olishi uning umumiy savodxonligi va ma'naviy yetukligini belgilaydi. Bu jarayonda ona tili va adabiyot fanlarining, ayniqsa, badiiy matn bilan ishlashning ahamiyati beqiyosdir. Badiiy matn o'quvchiga tilning go'zalligi, ifoda imkoniyatlari va obrazlilik xususiyatlarini chuqur anglashga yordam beradi. Adabiy asarlar orqali o'quvchi nafaqat estetik zavq oladi, balki nutqiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shu bois badiiy matn bilan ishlashni to'g'ri tashkil etish o'qituvchidan yuqori metodik mahoratni talab etadi.

Nutq madaniyati tushunchasi va uning ta'limdagi o'rni. Nutq madaniyati – bu shaxsning og'zaki va yozma nutqda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda,

fikrni aniq, ravon va ta'sirchan ifodalash qobiliyatidir. Nutq madaniyati quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- to'g'ri talaffuz;
- so'z boyligi;
- grammatik savodxonlik;
- mantiqiy izchillik;
- uslubiy moslik.

Ona tili va adabiyot darslari nutq madaniyatini shakllantirish uchun asosiy maydon bo'lib, ayniqsa, badiiy matnlar bu jarayonda samarali vosita hisoblanadi.

Badiiy matnning nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati. Badiiy matnlar tilning boyligi va obrazlilik bilan ajralib turadi. Ular o'quvchining:

- lug'at boyligini oshiradi;
- tasavvurini kengaytiradi;
- estetik didini shakllantiradi;
- mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Adabiy asarlardagi tasviriy vositalar – epitet, metafora, taqqoslash, mubolag'a kabi san'atlar o'quvchining nutqini boyitib, uni ta'sirchan qiladi. Shuningdek, badiiy matnlar o'quvchilarga adabiy til me'yorlarini amalda ko'rsatib beradi.

Badiiy matn bilan ishlashning asosiy metodlari. Badiiy matn bilan ishlash jarayonida quyidagi metodlardan samarali foydalanish mumkin:

a) Matnni ifodali o'qish

Ifodali o'qish o'quvchilarning talaffuzini to'g'rilaydi, ohang va pauzani his etishga o'rgatadi. O'qituvchi namunali o'qish orqali o'quvchilarga to'g'ri nutq namunasini ko'rsatadi.

b) Matnni tahlil qilish

Matn mazmunini tahlil qilish orqali o'quvchilar voqealar ketma-ketligini tushunadi, qahramonlar nutqini baholaydi va xulosa chiqaradi. Bu jarayon mantiqiy fikrlash va nutq izchilligini rivojlantiradi.

c) Qayta hikoyalash

Qayta hikoyalash ogʻzaki nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Oʻquvchi matnni oʻz soʻzlari bilan ifodalashga harakat qiladi, bu esa lugʻat boyligini oshiradi.

d) Ijodiy topshiriqlar

Matn asosida insho yozish, dialog tuzish, davom ettirish kabi topshiriqlar oʻquvchilarning yozma nutqini rivojlantiradi.

Amaliy mashqlar orqali nutq madaniyatini oshirish. Quyidagi mashqlar dars jarayonida samarali hisoblanadi:

- matndan badiiy vositalarni topish va izohlash;
- qahramon nutqini baholash;
- matnga sarlavha qoʻyish;
- matn asosida bahs-munozara tashkil etish.

Bunday mashqlar oʻquvchilarning nutq faolligini oshirib, erkin fikr bildirishga oʻrgatadi.

Oʻqituvchining roli. Oʻqituvchi badiiy matn bilan ishlashda yoʻnaltiruvchi va motivator rolini bajaradi. U:

- matn tanlashda oʻquvchilarning yosh va qiziqishlarini hisobga olishi;
- nutqiy xatolarni muloyimlik bilan tuzatishi;
- erkin fikr bildirish uchun sharoit yaratishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, badiiy matn bilan ishlash oʻquvchilarning nutq madaniyatini oshirishda eng samarali vositalardan biridir. Toʻgʻri tashkil etilgan dars jarayonida oʻquvchilar ogʻzaki va yozma nutqini rivojlantiradi, adabiy til meʼyorlarini amalda oʻzlashtiradi va mustaqil fikrlashga oʻrganadi. Shu bois ona tili va adabiyot darslarida badiiy matnlardan maqsadli va tizimli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Karimov I.A. **Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.

2. Mirziyoyev Sh.M. **Ta'lim va tarbiya – taraqqiyot asosi.** – Toshkent, 2019.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. **Pedagogik texnologiyalar asoslari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
4. Mahmudov N., Nurmonov A. **Ona tili ta'limi metodikasi.** – Toshkent: Fan, 2017.
5. Qosimova K. **Ona tili o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Noshir, 2015.
6. Raxmatullayev Sh. **Hozirgi o'zbek adabiy tili.** – Toshkent: Universitet, 2014.
7. To'xtaboyev X. **Badiiy asar va kitobxon.** – Toshkent: Yosh gvardiya, 2012.
8. Saidahmedov N. **Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
9. O'zbekiston Respublikasi **Davlat ta'lim standarti. Ona tili va adabiyot fani.** – Toshkent, 2021.
10. G'ulomov A. **Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
11. Husanboyeva Q. **Adabiyot o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
12. Jalolov J. **Til o'qitish metodikasi va nutq rivoji.** – Toshkent: Fan, 2013.